

ГОДИШНИК НА ДУХОВНАТА АКАДЕМИЯ
“Св. Климент Охридски”, София, там X (XXXVI), 4, 1960-1961

ДВАНАДЕСЕТТЕ ПРОРОЦИ
Пророк Агей

от
Проф. д-р Ив. С. Марковски

ДВНАДЕСЕТТЕ ПРОРОЦИ

(пробължение)

ПРОРОК АГЕЙ

Личност на пророка, времето на неговото служене и характеристика на книгата му.

Агей е десетият пророк подред от дванадесетте малки пророци. Името му произлиза от еврейската дума *хаг*, която значи празник; Агей, на еврейски Хаггай, ще рече празничен, на празник роден, тържествен. 70-те усвоили името **Aggaiòv**, Вулгата – Aggaeus, на славянски Аггей. Той е първият писател пророк след Вавилонския плен. Заедно с порок Захария, те двамата, са вдъхновили завърналите се в родината си юдеи да съградят отново разрушения от вавилонците Йерусалимски храм.

Сведенията за личността и живота на пророк Агей са твърде оскъдни. И в неговата книга нищо не се говори за това. Тук се съдържат само речите му, които той отправял към Зоровавел, към първосвещеник Иисус и народа, за да започнат усърдно изграждането на храма. В 1 Ездра (5:1, 6:14) се споменава неговото име заедно с това на пророк Захария във връзка със строежа на храма и завършването му. Библейската писменост не е запазила други някакви сведения за него. Юдейското предание (Baba Batra 15a) разказва, че пророк Агей бил член на тъй наречената Велика синагога (Кенесет хагадаола). Към нея били причислени пророците Захария и Малахия и много други видни личности от послепленната епоха. Но това свидетелство на равнините едва ли бихме могли да го приемем за достоверно, тъй като, според юдейското предание, Великата синогога била основана от свещеник Ездра към 458 год. пр. Хр., а пророк Агей започва своята дейност в 520 год., когато още не е съществувала такава синагога.

В древнохристиянските предания нямаме сигурни сведения за личността на пророк Агей. Според едно предание, Агей още в юношеска възраст се завърнал в Юдея от Вавилино, където бил роден, и пророчествал, че народът ще бъде освободен от плен. Сам той видял възстановяването на храма и пръв изпял тук “алилуя”; умрял в Йерусалим и бил погребан там близо до гробницата на свещениците, тъй като, според някои, той принадлежал към свещеническото Левиево коляно.¹

В минейното чтение на 16 декември (ст. стил), когато се празнува от Православната църква паметта на св. пропок Агей, се разказва още,

¹ Вж. у свещ. Алекс. А. Глаголев в неговия коментар “Книга пророка Аггея”, с. 364 в Толковая Библия, т. VII.

че той умрял в старческа възраст, бил образец на честност и добродетелност, любим на всички и почитан като прославен и велик пророк.

От надписанието на псалмите 145-148 в гръцкия превод на 70-те, където е означено името на пророците Агей и Захария: **All'houia Aggaiou kai; Eakarion**, не може да се прави заключение, че те са автори на тия псалми, и да се твърди, че Агей е бил и псалмопевец. Това се вижда от факта, че във всички древни гръцки преводи не съществуват тия надписания, а там, където ги има, те не са еднакво обозначени. Така напр. в Septuaginta издание от Rahlft, това надписание фигурира в псалмите от 145 до 148, във Вулгата само в 111 и 145 пс., в славянската Библия в пс. 137, 145, 147 и 148: Аллилуйа, Аггеа и Захарий. По-скоро ще трябва да приемем, че това надписание е поставено върху ония псалми, които имали често литургична употреба по време на строежа на храма при Агей и Захария.

За да разберем правилно съдържанието на книгата пророк Агей, трябва да се запознаем с политическото и обществено състояние на онова време, към което се отнасят живота и дейността на пророка. Агей е един от най-важните основатели и организатори на послепленното юдейство. Благодарение на неговата инициатива бил осъществен строежът на новия храм и завършен успешно. С много трудности и противодействия имал да се справя той в онова смъртно време. Наистина, персийският цар Кир проявил голямо благоволение към юдейския народ, като не само го освободил от плен, но дал заповед да бъдат върнати всички богослужебни съдове, които Навуходоносор бе отнел от Йерусалимския храм, и да бъде съграден отново Господният дом. Юдеите били подпомогнати при строежа със злато, със скъпи вещи, с имущество и добитък, освен доброволните приноси (1 Ездр. 1:3-11). В противоположност на асирийските и вавилонски владетели, които асимилирали завладените народи и отнели божествата и вярата им, цар Кир дал свобода на изселените народи да се върнат в отечеството си и там да възобновят разрушените храмове. Така и пленените юдеи в 538 год. получили заповед да се завърнат незабавно по домовете си. И, както се разказва в I Ездр. 3:1 и нат., на следващата година 537 през есента, “когато настъпи седмият месец тишри, и синовете Израилеви вече бяха по градовете, народът се събра като един човек в Йерусалим..., и съградиха на Бога Израилев жертвеник, за да възнасят върху него всесъжения, както е писано в закона на Моисей човека Божий”.

Въз основа на тия думи, и според завета на Моисей, онова място, което Господ Бог избере, там Израил да принаса своите всесъжения, жертви, десятащи и т. н. (Второз. 12:5, 6 и нат.), подига се въпросът от някои изследователи, дали в развалините на Сион не е имало някакъв олтар, с който си слжили юдеите неоткарани в плен. За тоя въпрос Рудолф Кител отделя цял параграф (51): *Der Notaltar und die Religion des Kultus* в своята история.¹ Според него, Йерусалим не е бил пуст и безлюден град през цялото време на плена.

¹ Geschichte des Volkes Israel, 3. Band, с. 419 и нат., 1929 г.

Вавилонците са оставили известна част от населението в Юдея, за да не се превърне страната в безлюдна пустиня, която да не може да плаща царските данъци. Един град като Йерусалим с такова славно минало, с богата съобщителна възможност, не може с един удар да се обезлюди. Върху развалините започнали да изникват къщи и колиби на ония, които се изплъзнали от съдбата на пленничество. А щом като е имало жители в разрушения Йерусалим, те трябвало да имат свое място за молитва и жертвопринасяне. А Йерусалим е бил свещен град за евреите още преди Давид и Соломон. Тук Мелхиседек бил свещеник на Бога Всевишния (Бит 14:18). Тук на височината Мория Авраам щял да пренесе в жертва сина си Исаак. Тук е гумното на евусееца Орна, което Давид купил и върху него създал жертвеник Господу, после Соломон разширил тоя жертвеник (2 Цар. 24:18, 24, 25). И до днес Йерусалим е свещен град на трите вери: християнска, мохамеданска, еврейска.

Така че юдеите са могли за кратко време от каменните блокове из под развалините да съградят нов олтар, който да задоволява нуждата от жертвопринасяне и молитва както на Йерусалимските жители, така и на ония от околните места и по-далечни страни. Според Кител, изглежда, че завърналите се евреи от плен във времето на цар Кир намерили тук олтар и богослужебно място, което те не признали, и оттук започва раздвоението на духовете между останалото местно население и завърналите се от плен. На последните не оставало друго освен да отричат съществуващия жертвеник, както за това се разказва в 1 Ездр. 3:21. Вече обстоятелството, че порок Агей, около 16 години по-късно, намира в Йерусалим усърдно жертвопринасяне, когато храмът още не бил съграден, само че, “каквото те принасят там, всичко е нечисто” (Аг. 2:14); това показва, че е имало жертвеник, който после се отричал. И за да подтикне народа към по-скорошното изграждане на храма, на който принадлежи истински жертвен олтар, Агей подценява както съществуващия жертвеник, който Кител нарича *Notaltar*, т. е. жертвеник от нужда, така също и построяние набързо от първосвещеник Иисус и Зоровавел след първото пристигане от плен.

От казаното се вижда, че въпреки голямото насърчение и улеснение, което цар Кир дал на юдеите, строежът на храма не бил още започнат, временно те се задоволявали само с жертвеник. На великия персийски владетел предстояли за разрешаване много по-важни и трудни задачи и той нямал време да следи, доколко се изпълнила неговата заповед да се строи храм в малката юдейска провинция. Неговият план бил той да стане световен Господр, и в продължение на 30-годишното си царуване от 559 до 529 той успял да покори всички съседни царства: Лидия, Асирия, Вавилония, Египет, цяла Мала Азия до Йонийските брегове. Прор. Исаия вижда в тия световни събития дело на Яхве (гл. 40-55); Сам Бог помага на Своя помощник Кир да покори тия народи. Той го “държи за дясната ръка” (Ис. 45:1). Когато Кир оформил своята голяма империя и обърнал внимание към вътрешното й устройство, за да се прослави не само като военен, но и като държавен мъж, както го прославя *Ксенофон* в своята “Киропедия”,

той паднал в 529 год. в битката срещу арийските конни орди, които често безпокояли тогавашните културни страни.

След смъртта на Кир строежът на храма още повече се затруднил както от външни политически обстоятелства, така и от съществуващи вътрешни, социални причини. Тук се проявила мощта на пророк Агей и пророк Захария.

Още при цар Кир се явили препятствия за строежа на храма от страна на враговете на юдеите, и понеже по това време кир водил съдбоносна война с масагетите, той не е могъл да се занимава с въпроса за възстановяване на храма. Но след неговата смърт в 529 год., при неговия приемник, син му Камбиз, за враговете настанало още по-благоприятно време. Камбиз не се интересувал от религиозния живот на юдеите и се поддавал на клеветническите донесения на самаряните. Така те получили от Персийския двор официално запрещение за постройката на Йерусалимския храм (1 Ездр. 4:2-6, 23). Ето защо работата при постройката не се възстановила през всичкото време от царуването на Камбиз (529-521 год.), а също и при неговия приемник Лъжесмердис (522-521). Застоят продължил до встъпването на персийския престол на Дарий Хистасп (521-485).

Външнополитическите причини за строежа на храма не произхождат само от самаряните, на които Зоровавел, първосвещеник Иисус и другите отценачалници отказали да строят заедно с тях храм на Господ Бога Израилев. На страната на самаряните преминало и местното население, тъй нареченият *хаам-хаарец* = народ на земята, на областта. Това е населението, което не било откарано в плен, смесило се с пришълци езичници, но запазило своята вяра в Яхве и, както видяхме, имало си свой олтар за принасяне на всесъжение, който бил отхвърлен от правоверните юдеи, завърнали се от плен. Но също така и съседните народи едомци, моавци, амонитци, филистимци нямали интерес и не гледали с добро око на възстановяването на юдейската община и на нейното централно богослужечно място върху земя, която те смятали за своя собственост и когато обстоятелствата помагали да я имат за плячка. Всичко това насърчавало противниците да пречат в градежа, да разрушават предприятието и “със силно въоръжена ръка да спрат” работата по постройката на храма (1 Ездр. 4:4, 5, 23).

Освен тия външни препятствия, които отслабвали енергията за строежа имало и вътрешни пречки от социално и стопанско естество.

Освободените от плен юдеи тръгнали с голям ентузиазъм за своята родина, където те смятали да започнат нов свободен живот на благоденствие, особено след като построят храма. В чуждата земя те нямали възможност да служат на своя Бог, нито да Му пеят хвалебни песни. А за израилтянина религията, вярата му в Яхве е неговият живот. Ала какви големи разочарования е трябвало да преживее тоя народ още в първите дни на пристигането си. Той идва от по-културна, богата и плодородна земя и бил свикнал на по-охолен живот. Това се потвърждава от факта, че не всички юдеи се завърнали от плен под водачеството на Шешбацар. Някои се радвали на добро състояние и предпочели да останат там. Запалените патриоти намерили родната

земя в твърде печален вид. Пораженията и разрушенията, които причинили вавилонците не били още заличени. Много местности били необработвани и запустели. В много градове и села в развалините се издигали бедни къщи или колиби. Самият Йерусалим съвсем нямал прежния величествен вид. Плюс това се заредили години на суша и неплодородие. От особената благословия на очакваните благодатни месиянски времена и помен нямало. Напротив, на харманите и в клетовете личи липса и недостиг. Тъкмо това има предвид прор. Агей, като казва: “Вие сеете много, а събирате малко; обличате се, а се не стопляте; оня, който изработва заплата, изработва за пробита кесия” (1:6). А даждията на царя и на царския управител трябвало да се внесат. Без съмнение и военните походи на Камбиз и минаването на войската му през страната още повече увеличавали данъчното бреме и беднотията. Такова е било положението по време на пророк Агей, когато се чували гласове: “Не е дошло още време, не е време да се строи дом Господен” (Аг. 1:2), но и много по-рано при Камбиз, дори и при Кир липсвал у мнозина ентузиазъм. Всичкото това време Агей смята за време без благословение Божие, понеже още не почвала работата. Така се изминали цели 16 години, без да започне изграждането на храма от 536 до 520, когато започва своята пророческа дейност Агей.

От хронистите в 2 Парилип., от кн. Ездра и от прор. Агей не е много ясно, кога собствено са били поставени основите на храма. Налага се известно разяснение.

От 1 Ездр., 3 гл. се вижда, че когато юдеите се завърнали през есента на 537 г., те най-първо построили жертвеник, за да възнасят върху него всесъжжения, “но на Господния храм още не бяха сложени основите” (6 ст.). На жертвеника извършвали редовно всесъжжения във всички празници след отпразнуване на празника Шатри. През есента в Палестина започват зимните дъждове, твърде неблагоприятно време за строеж. Едва през пролетта на следващата 536 г. могло да се мисли за строеж, като най-първо трябвало да се достави дървен материал, а каменни блокове все могли да се намерят изпод развалините на стария храм. Така че твърде е възможно още във втората година от завръщането или в следващата да са били поставени основите на храма Господен и да е станало тържествено освещаване на основите чрез веселие, песнопение и възхвала на Господ, както това се практикувало у израилтяните и у други народи при строеж на ново здание.

Поставянето на основите, особено на храм, се смятало за високо тържествен акт и в същото време за празник на радости. У вавилонците и асирийците се поливат основите с вино и с опияняващо питие, поставят се скъпоценности и благоуханни миризми, а също се зазиждал и писмен документ за строежа. Интересно е да се отбележи, че и у нас на много места има този обичай. Вярвало се, че основите се намират под особената закрила на Бога.

Ще трябва да приемем, че още при цар Кир в края на втората година след завръщането от плен, може би и в третата година, били положени основите на храма и станало тяхното освещаване, както за това ни разказва Ездра. От друга страна пък от думите на прор.

Агей (1:14, 15; 2:18) може да се заключи, че строежът започнал в 24 ден на 6-тия месец (1:15) или на 9-тия (2:18) през втората година на цар Дарий, когато били положени и основите на храма. Това привидно несъгласие може да се отстрани, като се приеме, че два пъти са били полагани основите, а тяхното тържествено освещаване е станало в началото при цар Кир; тогава главните инициатори са били Зоровавел и първосвещеник Иисус. За пророците Агей и Захария не се споменава, защото тяхната дейност започва покъсно при цар Дарий. Станало е нужда да се полагат отново втори път основите, защото първите са били разрушени (1 Ездр. 4:5), и в продължение на 16 години, от 536 до 520 г., могло е мястото да бъде заличено, да не остане камък върху камък. И много основателно пророк Агей казва, че е трябвало отново да възбуди духа, да ентузиазира Зоровавел, управител на Юдея, духа на Иисус, велик иерей, и духа на целия народ, за да дойдат и да работят за изграждане на дома Господен (1:14). Първият строеж е бил толкова незначителен и така заличен от времето, че пророците Агей и Захария съвсем го игнорират. Следователно истинският строеж е бил започнат едва в 520 г. и в продължение на четири години усилената работа бил окончателно завършен в 516 г.

Има две мнения относно възрастта на пророка, когато той започнал своята пророческа дейност. Според едното, което се основава на *Vitae prophetarum* (Жития на пророците), приписвано на Епифания, Агей като млад мъж се завърнал от Вавилон заедно с другите пленени, бил очевидец на строежа на новия, втория храм и пръв изпял "Алилуия". Според другото мнение, за което има основание в Св. Писание, дейността на Агей в Йерусалим започва от края на август до декември 520 г. пр. Хр., значи в началото на Дариевото царуване (521-486 г.). По всяка вероятност, в 537 г. Агей се завръща от Вавилон с първите преселници. Не е сигурно дали в 586 г., когато вавилонци покорили страната, той е бил откаран в плен още като младеж и е видял величието на Соломоновия храм като съвременник. Ако той тогава е бил на около 15 години, в 520 г., когато започва своята пророческа дейност, ще трябва да е бил на 81 години ($585-520 + 15 = 81$), а до края на строежа 516 г., ще да е бил доста възрастен старец на повече от 85 години. А тогавашните усилените времена са изисквали по-млад и енергичен мъж, какъвто го издават неговите речи. По общо признание на него, преди всичко, се дължи инициативата за започване на строежа на храма и завършването му. Със своите вдъхновени и убедителни речи той успял да подигне падналия дух у преселниците: ту с увещания, ту със заплахи. От думите на Агей: "Кой остана между вас, който е видял този дом (т. е. Соломоновия храм) в предишната му слава"... (2, 3), не може да се заключи, че той именно е видял този храм. Твърде вероятно е, че Агей се е родил във Вавилон по време на плена и се е завърнал отгук с другите преселници на съответна възраст, отговаряща на трудната му работа, в едно нерадостно време за народа.

За книгата Пророк Агей

Друга голяма заслуга на нашия пророк е тая, че той ни е оставил една много ценна книга, която има своето богословско и религиозно-възпитателно значение за следващите поколения, дори и досега. Тя е малка по обем, състои се от две глави, всичко 38 стиха. В нея ни се дават исторически сведения за дейността на пророка, когато се строил храмът, и за благодатните резултати, свързани с тоя строеж. Това е в духа на старозаветното схващане, според което чрез култа, чрез храма се получава Божието благоволение.

Някои от протестантските богослови като *Буде*, *Зелин*, *Кауци*, *Клостерман* и др. изказват съмнение върху автентичността на книгата. Според тях, речите на прор. Агей не са писани от сами него, а от някой референт, от слушател на речите му, или даже от някой по-къснешен писател. *Клостерман* приема за такъв референт прор. Захария, понеже имало някакво сходство в хронологическия ред между Агей 1 гл. И Захария 8 гл. А *К. Марти*, за да се съмнява в произхода а книгата на самия Агей, сочи обстоятелството, че в книгата редовно се прибавя ханнави (пророк) към собственото име хаггай (Агей). Това се допускало, според него, когато означеното лице не е автор и то се явява като трето лице (той), както се казва тук: "Чрез пророк Агей биде слово Господне" (1:1) и др. Но тоя начин на изказване се среща в много библейски книги и в Петокнижието, и в пророческите книги и в други. А ако има някакво сходство между Агей и Захария, това е много естествено, понеже те са били съвременници, и делото на Агей било продължено от прор. Захария.

По общо признание речите са предадени твърде свежо и с известна живост, което показва, че те са писани непосредствено след тяхното произнасяне и, много естествено е, от самия автор. Всяко друго предположение може да се сметне за изкуствено построено. Времето на тяхното произнасяне можем да отнесем във втората половина на 520 год. В Персия тогава е царувал Дарий I (521-486) и Зоровавел бил управител (княз) в Юдея, приемник на Шешбацар, негов вуйчо. Последният е първият управител в Йерусалим, назначен от персите, нарича се също княз на Иуда. Възможно е Зоровавел да е бил назначен за управител малко преди Дарий още от цар Смердис, който имал за цел да спечели юдеите, като назначава лице от царския род на Давид; положението на Смердис било тогава много несигурно. Ето защо произходът на книгата трябва да отнесем преди свалянето на Зоровавел, преди изчезването му от историческата сцена, тъй като Агей в края на своята книга говори за Зоровавел с почитание, като избраник на Господ Саваота, във връзка с основаването на месиянското царство.

Книгата се състои от четири речи, точно датирани, според времето на тяхното произнасяне; те се намират в тясна връзка със строежа на храма. Първата съдържа смел апел към народа и неговите водачи да се заемат без отлагане с възстановяване на храма. При това пророкът посочва за причина на преживяваните от народа бедствия,

както в настоящето, така не изключвайки възможност и за в бъдеще, като проява на Божия гняв заради пренебрегване на Божиите дела (1 гл.). Втората реч е точно датирана, а именно в двадесет и първия ден на седмия месец, т. е. в седмия ден на празника Шатри, през месец Тишри. Пророкът възхвалява сътворителите на храма за тяхната смела и непрестанна работа, като им сочи големите блага от милостта Божия и бъдещето великолепие на новия храм. Тук той има предвид месиянските времена и прославата на Иродовия Йерусалимски храм във връзка с живота на Спасителя Христос. Фактически по великолепие вторият храм отстъпва и не може да се сравни нито със Соломоновия, нито с Иродовия, затова и старите плакали, като си спомнили за величието на соломоновия храм (2:1-9). В третата реч се говори за голямата благословия, която ще се състои в изобилно плодородие, тъй като юдеите показали своята ревност в изграждане на храма (2:10-19). Четвъртата реч е произнесена в същия ден, както и предната, а именно в 24-ия ден на деветия месец Кислев (декември). В нея собствено пророкът се обръща към Зоровавел, като предсказва загиването на езически царства и неговото възвеличаване като потомък на Давида, верен и покорен раб на Яхве в приближаващите политически преврати, предвестници на месиянските времена (2:20-23).

В този кратък обзор на речите се вижда, че те се отличават по своята особена краткост. А големият интерес към храма и богослужението и тяхната връзка между храма и народното благоденствие, прокарани в речите на Агей, показват, че пророкът се е намирал под влияние на по-раншните пророци, особено на Исаия, Йеремиа и Йезекиил в своите религиозно-етични разбирания. С Агей започва периодът на ясно изразеното есхатологично пророчество, времето на епигонните пороци, които живеят с това, което са дали по-раншните, преди плена пророци. Затова, според някои критици, в книгата на Агей липсват оригинални и нови, големи мисли. А също в изложението не се стигнало до голяма реторичност и до изкусна употреба на образите на речта и контрастите. Но при все това неговите речи не са изгубили сила и резултатно въздействие: строежът на храма бил подхванат с усърдие и завършен с успех. Възвишените предсказания, които Агей свързва с изграждане на храма и идването на месиянските времена, взети на пръв поглед, като че ли не са се осъществили. Това е приемливо, ако отнемем най-същественния елемент на неговите речи – техния есхатологичен характер, както това правят някои протестантски експети. Но подобни възражения принципно са неприемливи, защото високото библийско значение на книгата е налице. Особено ясно е подчертано учението за промисъла Божий, и че небрежните към прослава на името Господне рано или късно получават своето възмездие. Тая основна мисъл е прокарана в цялото старозаветно богословие. Освен това оправдано е подчертана месиянската мисъл за превъзходството на втория, Иродовия, храм, за неговата прослава и величие: тук се явява и проповядва Своето евангелие господ Иисус Христос. Също високо богословско и месиянско значение има и идеята на Агей, прокарана в неговите речи, че и сред световните катаклизми и народни

размирици спасяващата десница Господня се простира над избраните, за да бъдат пиети в непоколебимото царство Божие на “желания от всички народи” (Аг. 2:6, 7, 21, 22 срв. Евр. 12:26-28).

В езиково отношение може да се каже, че в книгата се срещат доста арамеизми, което е естествено за времето след плена, когато тя е писана. Допуснатите някои грешки, които ще видим при тълкуването, се дължат на преписвачите. Също там ще бъдат посочени и някои различия в отделните текстове. Каноническото достойнство на книгата се потвърждава от преданието, а също и от това, че тя се цитира в Н. Завет (срв. Евр. 12:26 с Аг. 2:7).

ТЪЛКУВАНЕ НА ПО-ВАЖНИТЕ МЕСТА В КНИГАТА ПРОРОК АГЕЙ (1 и 2 гл.)

I глава

С уводни думи пророкът определя времето на своето служение като призван от Господ. Намира причините за спиране строежа на храма за неоснователни и сочи лошите последствия от това. Призовава народните първенци и целия народ да продължат работата по изграждането, защото сам господ е с тях.

1 ст. – В този стих се съдържат точно определени дати за встъпването в пророческото служение на Агей, като се казва: “През втората година на цар Дарий, в шестия месец, на първия ден от месеца имаше слово Господне чрез пророк Агей”... Знае се, че Дарий встъпил на персийския престол в 521 г. и управлявал до 486 г. пр. Хр., и следователно втората година на неговото управление се пада в 520 г. Тази дата има голямо значение, понеже тя отговаря на предсказанието на прор. Йеремиа (25:11 и нат.) и на прор. Захария (1:12), че вавилонският плен и запустяването на храма ще трае 70 години.

И наистина първият храм бил разрушен от вавилонците в 586 г., истинското изграждане на храма започнало при Агей в 520 г. Строежът бил завършен в 516 г., значи 586-516 = 70.

Под цар Дарий се разбира Дарий I Христосп (на еврейски *Дарейавиш*), понеже по това време той бил известен като персийски цар. Поради тая му популярност пророкът не дава подробности за неговата личност, дори не го наричат персийски, а само цар.

По-рано, преди плена, датирането е ставало според годините от царуването на израилски или юдейски царе. След плена евреите нямали свой цар, но продължават тая практика, която я имало и у други народи. Известни събития се датирани според годините от царуването на властващия цар.

Пророкът сочи точно не само годината, но определя и шестия месец и първия ден на месеца. Тоя месец, според по-късното название се наричал *елул* (Неем. 6:15), и отговаря на последните дни от нашия месец август и първите седмици на септември. В такъв случай първият ден на шестия месец се пада във втората половина на август 520 г.

Еврейският израз *бейад-хаггай* – чрез ръката на Агей; у 70-те *еј сеир*, Вулг. In *тани* се среща и на други места във ветхозаветните книги. В Ис. 20:2 се говори, че Господ казал: *бейад иешайаху*, т. е. чрез ръката на Исая, в Петокнижието на много места се употребява израза: чрез ръката на Моисей и др. А това значи: чрез, посредством богоизбрания мъж, който се явява като посредник, един вид канал на Божието откровение. Същият този израз е употребен в Ос. 12:11; Зах. 8:12 и др.

Агей се обръща към двамата водачи на юдейския народ по време на първото преселение от Вавилон в 536 г. Единият е Зоровавел, представител на светската власт. Той се нарича *пехат* (статус конструктор от пеха), и значи управител, началник. Тя е общосемитическа дума и отгук в турски – паша. Въпросът за отношението на Зоровавел към другия управител Шешбацар разясних по-горе. Неоснователно е те да се уеднаквяват като едно и също лице с две имена.

Другият водач е Иисус, велик иерей = *хаккохен хаггадол*, представител на духовната власт. Това разделение на висшите власти на светска и духовна се явява твърде естествено за даденото историческо време, когато юдеите не са имали свой цар. И затова пророкът се обръща именно към тях да насърчат, да ентузиазират народа за строежа на храма. Така става обикновено при всяко общонародно дело. Трябва да има вдъхновители водачи.

2-4 ст. От думите “тоя народ казва”, 2 ст., се вижда, че пророкът в своята реч се обръща не само към Зоровавел и първосвещеника Иисус, а към целия народ, към всички, затова и сказуемото на “този народ” = *хаадам хаззе* е употребено в множествено число: *амеру* = казваха. И пророкът недоумява, как така целият народ да казва: “не е дошло още време, не е време да се строи дом Господен”.

Неблагоприятното време за постройката на храма е преминало, препятствията от страна на самаряните са отстранени, следователно всички трябва да се хванат на работа. Но пророкът слуша разни извинения. Завърналите се от плен намерили своето отечество в пълно разорение, нивите запустели, къщите срутени, занаятите спрели, навсякъде нужда и липса на средства. Отначало безспорно е било така. Но от 538 г., когато те се завърнали от плен, до 521 г., когато пророците Захарий и Агей започват своята пророческа дейност и призовават народа към работа са се изменили цели 17 години, условията съвсем се променили. Страната се възстановила и се съвзела стопански и животът потекъл почти нормално. Мнозина си построили не само удобни, но и украсени домове. Така че юдеите се предали главно на частните си занимания и грижи, забравили храма, изгубили по-раншното усърдие за неговото построяване. Те имали само земни интереси – да подобряват домашния си живот. Но те трябва да знаят, че тяхното благополучие и щастие зависят изключително от Бога, доколкото те изпълняват Неговата воля. А има ли по-ценно нещо за Израила, за богоизбрания народ от дома Божий, от богослужението, което се извършва тук. Затова много справедлив е упрекът, който Агей отправя

към своите съвременници: “А за самите вас време ли е да живеете в своите украсени домове, когато тоя дом е запустял?”

Колко поучителни и правдиви са думите на пророка и за наше време. След отделяне на Църквата от държавата у нас, цялата грижа за поддържане на църквите в изправност и за построяване на нови храмове там, където има нужда, е предоставена на вярващите, на тяхната щедра лепта. Но и сега някои от нас, като древните юдеи казват: “не е време да се строи (сега) дом Господен”. Затова поддържането и украсата на някои църкви, особено селски, е доста занемарено. Нека си послужим с думите на блаж. Йероним, които той употребява при тълкуването на това място от прор. Агей. “Богатите юдеи по това време живеели в украсени и благоустроени домове, предназначени не толкова за удовлетворение на насъщните нужди, колкото за разкош. А жилището Божие, в което е светая святих, херувимите и масата с хлебовете на предложение са изложени на проливен дъжд, замърсени от недостатъчен надзор и са подхвърлени на действието на палещите слънчеви лъчи”. И у нас има църкви, където птиците небесни си вият гнезда, и църковни помещения и дворове, които представляват мерзост на запустението. При днешния стремеж за строежи и подобрене на домашните условия, трябва да се активизира намалелият интерес към религиозни задачи. А липсата на религиозен интерес, на грижа за нуждите на Църквата са причина за липса на Божието благословение. Това може да се каже и сега, в двадесетия просветен и напредничав век. Когато има неуспех в някоя работа, вярващият смята, че липсва Божията благодат, Божието благоволение. Тъкмо тази мисъл се развива в следващите стихове.

5-8 ст. – В 5 и 7 ст. пророкът на два пъти с едни и същи думи предава изказването на Господ Саваота, а именно: “Обърнете сърцето си върху вашите пътища” (5 ст.). За старозаветния човек сърцето е най-важният душевен орган, чрез него се предават не само чувства, но и мисли. Агей обръща внимание на народа и на неговите ръководители да се замислят и правилно преценят, доколко техните пътища са правилни, т. е. техните дела и настроения. Изразът *Симу левавхем ал-дархехем* = поставете или насочете сърцето си върху вашите пътища е фигуративен – със значение юдеите да размислят, защо няма успех във всяка тяхна работа, а именно: “Вие сеете много, а събирате малко; ядете, но се не насищате; пиете, но се не напивате; обличате се, а се не стопляте; оня, който изработва заплата, изработва за пробита кесия” (6 ст.)

Причината за техния неуспех е много ясна: липса на Божие благословение; Бог е недоволен от тях, заради нехайното им отнасяне към строежа на храма. Те трябва да разберат, според думите на бл. Теодорит, колко голяма е разликата между “ревността за божественото и нахайството”. В израза: “пиете, но се не напивате”, за последната дума е употребен глаголът *шахар*, който се употребява, както е тук, в смисъл на пиене до насита, а не пиянстване. Естествено е, че пророкът няма да ги насърчава в пиянство.

За да посочи колко безрезултатни са техните работи, Агей сравнява техните усилия с наеман работник (*сахир*), който се предава усърдно на работата си, обаче “изработва за пробита кесия”, т. е. от спечелената заплата нищо не придобива, тъй като получената сума той поставя един вид в пробита кесия, която нищо не задържа, все едно нищо не се получава. Това значи, че трудът, в който няма Божията благословия, е напразен, не е резултатен. Затова у нашия народ има старинен благочестив обичай, когато отиваме на работа, на нивата или другаде, да се прекръстим, за да изпросим Божието благословение. Нашият автор, след като довежда до знание своите слушатели за причините на техните неуспехи: Бог не благославя труда им, защото не изграждат храма Му, пристъпва сега към конкретни предложения за започване на строежа. Най-първо те трябва да се снабдят със строителен материал: “Възлезте на планината, носете дървета...” Тук в еврейския текст думата планина е членувана *хахар*, затова някои тълкуватели разбират известната Ливанска планина, богата с кедров дървен материал, както някога Соломон си доставил за строежи на своя храм. Но пророкът едва ли е имал предвид Ливан, тъй като по онова време доставката оттам на дървен материал била свързана с много трудности. По-правило е под *хахар* да се подразбира близката до Йерусалим Юдина планина, която тогава също изобилствала с дървета. За камен материал не се споменава, защото каменни блокове още се намирили в развалините на първия храм.

И когато храмът бъде съграден и настъпи благовремие, Господ ще каже: “Аз ще благоволя към него и ще се прославя...” (8 ст.). Тая прослава на Яхве ще стане, когато се изпълнят месиянските надежди, когато се приближи славното месиянско царство. Тогава Царят на света ще влезе тържествено в тоя храм във всичката Своя слава. С какви славни събития ще бъде свързан тоя храм, който е предобраз на христовата църква! Враговете “ще бъдат посрамени” (срав. Ис. 66:5). Тоя храм ред години вече “е запустял”, затова пророкът в следващите стихове привежда и други основания, за да подтикне народа и неговите водачи по-скоро да пристъпят към работа.

9-11 ст. – В този откъс от нашата книга Агей преминава от частните и лични неуспехи във всяка работа към обществени бедствия и несполуки, предизвикани от разни природни явления, защото и те се направляват от Бога и са Нему подчинени. Но причината за едните и другите е една и съща: домът Господен е запустял. “Тъкмо поради това небето се затвори и ви не дава роса, и земята не дава произведенията си” (10 ст.). За Палестина, където дъждовете не са изобилни, росата е от голямо значение за благоприятното развитие на растенията. Особено изобилна е тя в средиземноморското крайбрежие. А когато небето се затвори не дава ни дъжд, ни роса, естествено настъпва суша, която се отразява пагубно върху всички посеви, плодни дървета, “и върху всичко, което произвежда земята” (11 ст.); сушата е пагубна и за човека, и за добитъка. Тази е причината, казва Агей, задето “очаквате много, излиза малко, и каквото донесете вкъщи, това Аз ще разсея” (9 ст.).

Върху последната дума “разсея”, на еврейски *нафахти* отрицателната критика (особено Марти, Л. Бауер, Велхаузен и др.) твърде много се спират и ѝ придават митическо значение, като изхождат от корена на думата *нафах*, който глагол буквално значи издухам, но с предлога *бе* има значение и на магестическо наричане или за отстраняване на някакво зло, болест и пр., или пък да се предизвиква някаква пакост или пораза, какъвто е случаят тук в Аг. 1:9. И изразът “Аз (Яхве) ще разсея” значи ще издухам, ще разпръсна по силата на Божието всемогъщество. Всички запаси, които юдеите донесат вкъщи, щели да изчезнат тайнствено, чудновато. И каквото е действието на палешия източен вятър за посевите, такова пакостно е и диханието, духането на Яхве за плодородието. Може би в някои арабски племена да има някакви суетни предразсъдьци, както твърди Велхаузен, но в случая аналогията с предсказанията на Агей е съвършено неоснователна. Странно! Единият и всемогъщ Яхве се представя като някакъв чародей и магьосник.

Изразът е много ясен: юдеите очакват много, изобилно плодородие, но получили малко, защото не взели предвид, че всичко зависи от Божието благословение, което липсвало, понеже домът Господен стоял още запустял. Но и малкото, което ще донесат вкъщи, така незабелязано се изразходва и изчезва, като че ли то е издухано, отвято. И понеже Бог е причинител на всичко, Той, един вид, е отвял донесеното вкъщи. Това е наказание за техния егоизъм, защото единствената им грижа е тяхната къща: “вие тичате всеки към къщата си” (9 ст.). Най-важният етичен принцип за религиозния човек, в отношението му към Бога, е този: както се отнасяш към Бога, така и Той ще се отнася към тебе. Юдеите, проявили нехайство към строежа на храма, затова и Господ ги лишава от Своето благословение. Правилният път към всяко благоденствие е повече грижи за царството Божие, да търсим правдата на Господ и тогава всичко ще ни се придаде (срв. Мат. 6:33, у Лука 12:31).

12-15 ст. В този откъслек на първата глава се разказва, че простата и непревзета, ала силна и убедителна реч на порока, произвела желаното въздействие не само пред представителите на светската и духовна власт, но и върху целия народ. Казва се:... “и целият останал народ послуша гласа на Господ” (ст. 12). На еврейски стои: *вехол шеерит хахам* – и целият останал народ. Този израз е *terminus technicus* определен, известен термин, с който се означава целият юдейски народ, останал жив през време на катастрофата в 586 год., а също в плена, и се завърнал от Валивон. Така че, не трябва да се разбира някаква част от народа, а целият народ, от простия до високопоставения – всички възприели драговошно покаяната проповед на пророка и взели твърдото решение незабавно да се заловят на работа за изграждане на храма. Народът се убедил, че Агей е проповедник на Господ-*шелахо Яхве*, вестител Господен-*малеах Яхве* (13 ст.). Той не само е пророк-*нави*, прорицател, проповедник, поучител, но и известител на Божията воля. Затова се казва, че “народът се побоя от Господ” (12 ст.), и това дало повод да послуша гласа на Господ; тъй ясно и категорично прозвучала

речта на пророка. И за да не настъпи някакво ново разколебание или отслабване на волята, Агей предава насърчителните думи на Самия Яхве: “Аз съм с вас!” (13 ст.). Делото на кой човек, или на кой народ не ще успее, щом Бог е с него? Щом Бог е с нас, всяка работа напредва; трудещите се са насърчени и обнадеждени в щастливия завършек. Че действително словото на Агей се увенчало с успех, се вижда от 15 стих, където се определя датата, когато започнали работата в дома Господен, а именно “в двадесет и четвъртия ден на шестия месец, през втората година на цар Дарий”, т. е. около средата на септември в 520 год. Като се сравни тази дата с посочената в първия стих, в който се определя времето, когато Агей започнал своята пророческа дейност, явява се разлика от двадесет и три дена. Значи след около три седмична пророческа дейност народът се осъзнал. Естествено, че на уреченото време не бил поставен основният камък. Това може би е станало след три месеца, защото преди това е имало нужда от подготвителна работа да се разчисти и подготви теренът и да се достави строителен материал. Важното в случая е че е посочена датата, когато започнала изобщо работата по строежа.

В заключение ще бъде от полза да предам характеристиката на тия речи на Агей от проф. Orelli¹, която той прави в своя коментар, за да посочи голямото значение на храма и за новозаветното време. Така ще ни стане ясно, защото пророкът тъй силно и многократно настоява за постройката му.

“Няма съмнение, казва Орели, че не е бил само фанатичният патриотизъм, който е принуждавал народа да издигне това светилище, но и въздействието на безпогрешния Дух Божий. В това ни убеждава успехът. Макар че някогашното величие на по-ранния, т. е. Соломоновия храм) бе много по-голямо отколкото на втория храм, при все това, през течение на времето, даже някои неизраилски царе му оказаха своята почит и благоволение, като напр. цар Дарий (Ездр. 6:6-12), Артаксеркс (Ездр. 7:12 и нат.) и някои следващи царе (2 Мак. 3:2; Иос. Флавий, Bell. Jud., 2, 17, 3). Но особено пък към християнско време този слеппленен храм с много по-голям блясък бе реставриран и украсен от Ирод Велики (Йос. Флав., Ant, 15, 11). Всичко това са предзнамения от голямо значение, че се приближават дните на “изпълнението”. Но с това далеч не се изчерпва цялото предсказание на пророка. Това, което се е имало тук предвид, е всесветовният подем като последица от проповедта на Иисус Христос, Който е открил на езичниците “дома” на Своя небесен Отец. Но това не е единственото постижение. В помещенията на тоя построен при Зоровавел храм и после преустроен от Ирод Велики прозвуча от устата на Спасителя Христос евангелското слово за мир между хората. Изобщо със Своето присъствие в тоя храм Той го прослави. По този начин Иисус освети Стария Завет като посредник между пророчествата и изпълнението

¹ Kurzgefasster Kommentar, Struck und Zockler, 1904, Die zwölf kleine Propheten, с. 160-161.

им. И най-важното е, че Христос както за Израил, така и вън от Израил, за всички народи по света основа най-възвишеното място за поколение на истински Бог-Християнската църква. И действително, този каменен храм трябваше да отстъпи на един друг-духовен. За пророк Агей е естествено още каменната постройка е съвпадала по идея с жилището на истинския Бог, тъй както тогава. Зоровавел в предобразен смисъл е заемал мястото на Месия”.

Тъкмо тия мисли са изразени в следващата втора глава.

II глава

Във втората глава продължават речите на Агей, втора, трета и четвърта реч. Във втората реч (1-9 ст.) порокът утешава народа, предвид униинето, което настъпило сред строителите, сравнявайки новостроящия се храм със соломоновия. Третата реч 1(0.19 ст.) е изпълнена с утешителни думи, поради показаното усърдие на народа в постройката. Четвъртата реч (20-23 ст.) изтъква отличието на Зоровавеля като потомък от Давидовия род.

1-2 ст. Двадесет и първият ден на седми месец е най-благоприятният ден за обществена проповед, който Агей си избрал. Този ден съвпада с последния ден от големия обществен празник Шатри. Той започвал на 15 тишри, седмия месец и завършвал много тържествено на 21 тишри, седмия ден на празника, както за това се нарежда в Лев. 23:34. Второз. 16:13. Това е било в 520 година, през първата половина на октомври. Строителите, като сравнявали бедността и скромността на строеното от тях здание, с величествения Соломонов храм, имали нужда от ободрителни думи: Божията благодат да засили тяхната ревност. Тия ободрителни думи пророкът отправил най-първо към първенците, към Зоровавел и първосвещеника Иисус и след това към целия останал народ (2 ст.). В еврейския текст е казано само: *ел-шеерит хахам* – на останалия народ, без думата *кол-целия*, както е казано в 12 и 14 стих на първа глава. Но и тук, както обясних по-рано, трябва да се разбира целия народ.

3-4 ст. В третия стих Агей отправя въпрос към народа, с цел да възбуди в него по-голяма ревност при постройката на храма, и пита: сегашният, в сравнение с предишни, т. е. Соломоновия, “не е ли той във вашите очи като да е нищо?” Запитването се отнася към ония, които след 70-годишния вавилонски плен са останали живи. Това може да се приеме, като се вземе предвид, че и тогава е имало хора, които са живели повече от 70 години, може би 80-85 и повече. И старците във времето на пророк Агей някога са били юноши, които са могли да имат представа за Соломоновия храм. Той е бил най-великата и голяма ценност за всеки евреин. И пророкът, като напомня за него, иска да сгрее усърдието в постройката на новия храм. Призовава всички към бодрост, “защото Аз съм с вас”, казва Господ Саваот (4 ст.).

Че и сам Агей е бил между старите, които са видели Соломоновия храм, от казаното в трети стих не би могло да се направи такова заключение, както това посочих.

5 ст. Пророкът искал да се избегне и друга опасност, която евентуално би могла да се яви. Трудността на всяка работа се узнава, когато тя е в ход, когато се върши. Сега юдеите, като извършват строежа, може би са забелязали колко много сили са нужни и колко са оскъдни техните средства. От друга страна те се бояли и от външни врагове (напр. самаряните), които по всякакъв начин се стараели да попречат на строежа. Трябвало нов подтик и въодушевление. И Яхве чрез устата на порока им напомня за най-великото събитие, когато Израил бил поставен при положението “да бъде или да не бъде”. След излизането от Египет, когато евреите били при Червеното море, преследвани от фараоновата войска, те се намирали пред смъртна опасност. Но Бог ги закриля и спасява. И сега този същият Бог казва на отците: “Моят Дух пребъдва сред вас: не бойте се”. Там, където е Бог и Неговият Дух, няма място за каквото и да е обезкуражаване или отчаяние. В следващите стихове се дават основанията за това Божие окуражаване: светът ще се потресе пред Божието величие, храма го очаква бъдеща прослава, и спасение ще дойде от Йерусалим.

6-9 ст. Тия стихове числено не отговарят на славянската Библия, където те са 7-10 стиха, понеже там втора глава има 24 стиха, а не 23 стиха, както е в масоретския текст и оттук в нашата Библия. Тая разлика произхожда от това, че последният 15 стих на 1-ва глава е преминал в гръцката Библия¹, също и в славянската, като първи стих на втора глава, и оттук се получават 24 стиха. Това разпределение на стиховете е запазено и във Вулгата, където 2-ра глава има 24 ст.

Сам Господ Саваот казва: “още един път, - и ето, скоро ще бъде, - ще потреса небе и земя, море и суша...” Какво е това потресване, сътресение (= *marishi*, Нірф. От *рааш*) и кога ще стане? По тоя въпрос има известно разногласие между ексегетите, но като се вземе под внимание контекстът, може да се приеме, че имало сътресение, щом се казва “още един път” = *од ахат*. Св. ап. Павел, който привежда това място от прор. Агей (Евр. 12:18, 19 и нат.) подразбира потресването, станало на планината Синай, когато Бог дал на евреите закона (Изх. 19:18 и нат.) положил основата на Старозаветната църква и целия неин култ. Другото сътресение, за което се говори в шестия стих, ще стане не след дълго (в неопределено) време, когато на небето и на земята ще станат необикновени явления. Това е времето, когато Син Божий слязъл на земята въплътил се и основал новозаветната църква, и, според думите на ап. Павел, ние сме приели “царството непоколебимо” (Евр. 12:28). Тогава на небето се появи чудна звезда и сонм от ангели, а на земята – проповедта на Спасителя и неговите чудеса, които предизвикали удивление, раздвижване, потресение сред близки и далечни; тогава Евангелието биде проповядвано по цялата вселена (Мат. 24:14).

Че пророк Агей е имал предвид месиянското време, се вижда от следващия 7 стих, където се оказва: “... и ще дойде желаният от всички народи...”

¹ В гръцката Библия на Ралфс е запазено разпределението на стиховете в 1-ва и 2-ра глава, както са в масоретския текст

Не всички тълкуватели приемат, че под думата “Желаният” трябва да се разбира Месия. На еврейски стои: *увау хемдат кол хаггоим*, което буквално значи: и ще дойдат най-скъпоценното за всички езически народи. Сказуемото *увау* е в множествено число, а подлогът *хемдат* е в единствено число, което обстоятелство затруднява превода и дава повод за различни тълкувания.

Проф. отец *Глаголев* в своя коментар на този стих от книгата Агей¹ не се решава безрезервно да признае, че в разгреждания израз има указания за личността на Месия, тъй като “не позволява граматическата конструкция – сказуемото *бау* стои в множествено число”. Но това препятствие може да се отстрани, като се вземе предвид, че при абстрактни събирателни понятия на еврейски е съответно да се постави сказуемото в множествено число, а подлогът – в единствено. Също и бл. *Теодорит* е склонен под еврейската дума *хемдда*, преведена от 70-те с *еклекта*; и оттук на славянски: “избранная”, да разбира съкровища, скъпоценности, които народите има ли да принесат в Божия храм. Но има ли нещо по-ценно, по-съкровено от “Желаният от всички народи” (7 ст.), т. е. от Месия? “Ще изпълня този Дом със слава”, казва Господ Саваот (7 ст.). Този дом е Йерусалимският храм, разширен и разкрасен от Ирод Велики, в който Христос е поучавал и проповядвал; в него той влязъл тържествено при общото лекуване на народа и наистина храмът бил изпълнен със слава. Затова в 9 стих се казва: “Славата на този последен храм ще бъде по-голяма, отколкото на предишния”, т. е. на Соломоновия, който по своето великолепие и украса е бил чудо на своето време. Но той не е имал такова духовно и възродително значение; в него не са се слушали проповедите на Спасителя, не е бил провъзгласен евангелският зов за мир и братска обич между народите. В този смисъл трябва да разбираме думите в 9 ст.: “... и на това място ще дам мир”, казва Господ Саваот.

Думите на Яхве в 8 ст.: “среброто е Мое и златото е Мое” имат за цел да насърчат строителите, които не разполагали с достатъчно злато и сребро за изграждане и украсяване на храма, но не трябва да скърбят за това: всички богатства и земни блага са Божии. От Него зависи да има или да няма плодородие. С това Агей подчертава своята силна вяра в Яхве. Бог не желае Новият храм да блести само с външни съкровища, а трябва да притежава вътрешни, духовни ценности. В това се състои неговата прослава.

10-19 ст. Автентичността на този откъслек се оспорва. Някои отрицатели, особено Т. Андре, смятат, че той не произхожда от Агей и е вмъкнат от някой по-къснешен редактор. Интересно е да се отбележи, че тъкмо К. Марти, който в други пророчески книги, а също и в Агей, посочва неавтентични или интерполирани откъследи или стихове, тъкмо той сега се противопоставя на Андре и намира, че и четирите негови основания за неавтентичността на този откъслек са прибързани и невъзприемливи.

¹ Толковая Библия. Том. 7, с. 377 и нат.

Така че отминавам този въпрос и приемам, че 2:10-19 ст. са автентични и съставляват третата пророческа реч на Агей. Тя има връзка с предната втора и със следната четвърта речи на пророка, тъй като по цел и предназначени отговаря на контекста. И тук имаме утишително поучение върху последствията от усърдния строеж на храма във форма на отговор на два зададени въпроса със символическо съдържание.

Речта започва с нейното датирание, а именно: “на двадесет и четвъртия ден от деветия месец, през втората година на Дарий”... (10 ст.). Това време отговаря на месец кислев, края на ноември и три четвърти от декември, 520 година, тогава когато започват ранните дъждове, благоприятни за посевите. Сигурно дъждовете са паднали изобилно, и пророкът намерил благоприятно време за своите утешителни речи. Не ще има предишните бедствия в Юдея, като суша, глад и др., които били наказание за безгрижието относно строежа на храма. Господ Бог ще промени Своя гняв в милост.

Тая своя мисъл пророкът облича в два символически въпроса. В първия той пита свещениците в името на Господ Саваот въз основа на закона:

“Ако някой носеше осветено месо в полата на дрехата си и полата си се допре до хляб, или нещо варено, или до вино, или до елей, или до някоя храна, ще стане ли това свещено? И отговаряха свещениците и рекоха: не” (10 ст.). Агей със своя въпрос изхожда от закона, от Тора. Тук изниква известно недоумение между някои тълкователи рационалисти. Според тях, Тората още не била писмено фиксирана като една книга, откъдето свещениците биха могли да черпят своята премъдрост, за да дават разрешение на известни въпроси (срв. К. Мирти¹).

Ясно е, че тук се прокарва възгледът на отрицателната критика, според която Петокнижието дори след вавилонския плен, във времето на последните пророци, още не било фиксирано и оформено като една книга. Тогава се появил последният Петокнижен шрифт, тъй нареченият Свещеническият кодекс. Обаче това е само хипотеза, която не е исторически потвърдена, и от голяма част библеисти не се поддържа.²

От обстоятелството, че Агей поставил на свещениците въпрос за разрешаване, от това не следва, че тогава още нямало Тора. И сега, въпреки писмено фиксиране на гражданските закони, те имат нужда от разяснение. И тогава при наличността на Тора Агей иска да разбере, какво мислят тогавашните свещеници, понеже в закона (Лев. 6:17, 27) има подобна аналогия, където се казва, че всичко, което се допре до жертвено месо, ще се освети. И свещениците, правилно дали отрицателен отговор, понеже докосването на осветеното, жертвеното месо до изброените предмети не е станало непосредствено до тях, а посредством полата на свещеническата дреха, тъй като освещаване от

¹ Das Dodekapropheten, с. 387.

² Вж. моята студия “Проблемата за произхода и авторството на петокнижието”. Годишникът, том XII, 1945 год.

осветено месо повече не се предава на други предмети, щом като е имало посредствено предаване – в случая полата на дрехата.

Какъв е смисълът на този символически въпрос? Пророкът искал да опровергае заблудението на юдеите, понеже те погрешно мислили, че в тяхната земя всичко е свещено, понеже в нея се намирало светилището, жертвеникът, свещените жертвоприношения, законът и въобще цялото багослужение, един вид както разните предмети в свещеническата пола.

Но не е достатъчно, иска да каже пророкът, те само да се докоснат посредствено чрез пола, носеща осветено месо, за да се осветят. Така също не е достатъчно юдеите да имат само външно светия Божи храм с всичките му принадлежности. Той освещава само тогава и само тия, които направо всеотдайно и душевно, а не посредствено се приближават към него чрез молитва, чрез жертвопринасяне според Закона. Трябва да се почитат свещените наредби, да се изпълнява волята Божия, но не формално. Следователно, които нямат храм, където да се изпълняват правилно всички тези обязанности и да им се напомня за Божието съществуване и за Неговата воля, те остават без освещаване, без благословение свише, без милост Божия.

На еврейски стои *бесар-кодеи бихнаф бигдо* = свещенно (осветено) месо в полата на дрехата му (12 ст.). Ясно е, че тук се касае за месо, осветено чрез жертвопринасяне.

Някои ексигети повдигат въпрос, защо Агей се е обърнал към свещениците, а не запитал първосвещеника като най-компетентен. Тока се обяснява лесно, като се взема предвид, че свещениците са колегиум, в който влиза и първосвещеникът като *ptimus inter pares*, като справедливо забелязва Марти, който възразява на Андре. Тогава още не е имало принципът както сега, да отговаря само папата *ex cathedra*. От тая пророческа реч и съвременният християнин може да извлече поука. Погрешно е и ние да мислим, че чрез докосване до свещени и осветени предмети можем да се възродим или спасим. Напр., ако ние прием от светена вода и това наше благочестиво действие не е придружено със силна вяра; или ако целуваме свещени предмети, икони и др. без да сме изпълнени със силна вяра, че това, което те изобразяват, е в състояние да ни помогне, да ни спаси и възроди. В такъв случай самото докосване до свещени предмети не е в състояние да окаже желаното въздействие. Важното е да имаме вяра. Тя е, която може да премества планини, да спасява, да лекува, да преобразява. На излекуваните Христос казва: *твоята вяра те спаси*, т. е. тя те излекува. Светият кръст, свещените предмети и икони са от голямо значение, за да възбудят нашето религиозно настроение, да ни приобщят духовно към светото лице, което изобразяват. Но сами по себе си бездушният метал, дърво или камък, от които са направени, не са в състояние да извършат това. Всичко зависи от нашето духовно, сърдечно отношение към Бога. Той не иска външни, формалистични молитвословия и жертви. Бог казва чрез устата на пророк Исаия: “За какво Ми са многото ваши жертви?... Преситен съм на всесъжжения... каденото е отвратително за Мене... махнете от очите Ми злите си деяния; престанете

да правите зло; научете се да правите добро, търсете правда...” (Ис. 1:11, 13, 16, 17). Ето така ще можем да се осветим. Това е учението на старозаветните пророци и също на нашия пророк Агей. И ние трябва да се удивляваме, че той е имал такова възвишено познание за спасението, което той изразил в първия въпрос и след това също и във втория, който гласи:

“Сетне рече Агей: ако пък се допре до всичко това някой, който се е осквернил от допиране до мъртвец, ще стане ли това нечисто? И отговориха свещениците и рекоха: ще стане нечисто” (13 ст.). Тук Агей взема друго, противоположно сравнение от закона, за да покаже, кое прави човека, нечист, за да убеди юдеите, че те основателно са заслужили гнева Божий. Според Моисеевия закон (Лев. 21:11) допирането до мъртво тяло осквернява човека, прави го нечист и всичко, до което се допре, става нечисто. Това са потвърдили и свещениците пред Агей.

В еврейския текст не е казано “мъртвец”, а нечиста душа = *теме нефеш* (13 ст.). След *нефеш* = душа е изпуснатата дума *мет* = мъртва, която се подразбира, а мъртвата душа е нечиста: Тя е нечиста, защото е нещо противно на живия и свят Бог. И ако някое се докосне или приближи до мъртво тяло, той става нечист от изтичащата, от излизащата душа на мъртвеца, а също и предметите, които се допират до нечистия, стават нечисти (Чис. 19:22; срв. Лев. 19:11 и нат.).

В следващия 14 стих пророкът прави аналогия и обяснява, какво прави юдеите нечисти и кака стават те такива. “Такъв е тоя народ... и такива са всичките дела на ръцете им. И каквото те принасят там, всичко е нечисто”. И всички дарове, които принасят “там”, т. е. на жертвеника в храма са нечисти, защото те са принесени само формално, не са придружени с вяра, за което ги упрекват и древните пророци: Амос (5 гл.), Исаия (1 гл.), Йеремиа (7 гл.), и защото те са резултат на користолюбие и страст към обогатяване.

Тази мисъл е разкрита по-обстойно в 70-те и оттук в славянската Библия, където към 14 стих, според мас. текст, или 15 по 70-те, са прибавени следните думи: “за пріятія ихъ утренняя, поболять отъ лица лукавствъ своихъ, и ненавидесте во вратехъ обличающаго”. Юдеите “поболять”, т. е. търпят наказание, страдат, защото и при утрените си жертви принасят “пріятія” = *Iemmatwn* – добито от печалба, от користи, поради лукавството на своите лица; там при вратата на храма, където влизат и излизат, става търговия.

Така е било през всичкото време “от тоя ден и назад”, т. е. и по-рано, в миналото, “когато още не беше положен камък върху камък в храма Господен (15 ст.). Но сега те трябва да “обърнат сърцето си” (15 ст.), трябва да се променят, да изменят настроението си към Божието дело. Техният поглед трябва да бъде обърнат към бъдещето, а не към тъжното минало, когато по тяхна вина те са били лишени от Божието благоволение.

16-19 ст. В останалите стихове 16-19 пророкът, за да насърчи народа в строежа на храма, сочи конкретни примери от близкото и далечно минало, за да се види колко оскъдни, изпълнени с лишения, са били

годините, когато е липсвало Божието благословение. Въпреки усиления си полски труд те едва ли получават половината от това, което очаквали. Освен това Господ поразявал посевите им с “главня и жълтеница... и с градушка” (17 ст.) дано се вразумят и поправят. “Но вие не се обръщайте към Мен, казва Господ” (17 ст.). Всичко зависи от това, до колко Израил ще обърне сърцето си към Господ и ще спечели благоволенieto Му. Щастливата промяна е във връзка с усърдното строение на храма. Бог ще прати благоприятен дъжд, и няма да стои семето за посев неизползвано в житниците (9 ст.), “... а от тоя ден аз ги благославям”, казва Господ (19 ст.).

20-23 ст. В този откъслек се съдържа последната, четвъртата реч на Агей за отлчието, което ще се даде на Зоровавел, управител на Юдея, от Давидовия род. Това е повторното слово Господне към (= ел) Агей в един и същ ден “на 24-ия ден от месеца” (20 ст.). В същия ден пророкът произнася третата реч, както за това се казва в 2:1, с тази разлика, че тук 2:1 словото Господне е чрез = *бейад*, а в 20 ст. към Агей = *ел хаггай*. Но и двата предлога имат в случая едно и също значение. Освен това, в последната, четвърта реч, словото Господне се отнася изключително към Зоровавел, докато в другите речи пророкът се обръща освен към него още и към първосвещеник Иисус, към първенците и изобщо към народа. В това се крие и значението на тая реч, но от друга страна тя представлява известни затруднения за тълкувателите.

Има известно разногласие между ексигетите при тълкуване на тия стихове. Някои (Бьоме, Хаг и др.) смятат, че те са интерполация на някой къснешен редактор, вдъхновяван от есхатологическите очаквания на юдеите. Тия думи били вмъкнати отпосле, защото поради своята краткост те не могат да съставляват отделна реч. Рационалистите Велхаузен и Щаде виждат тук израз на политическите очаквания на юдеите след плена. Тия очаквания били съсредоточени главно около личността на Зоровавел като представител на общината и издънка на Давидовия род. Изграждането на храма и революционното движение в персийската империя са подхранвали тия очаквания за политически промени.

За да приемем, че тук имаме някаква интерполация, нямаме достатъчно основание. Както по-раншни библейски писатели, така и Агей дава израз на стари надежди, които векове наред лелеели народната душа, и всякога при подходящ исторически момент отново възникват, щом се яви носител на тия надежди. Още в Бит. 49:10 се говори за Примирител, комуто ще се покорят народите. В Чис. 24:17 се казва, че в далечно бъдеще ще изгрее звезда от Яков и ще се издигне жезъл от Израил. А Исаия пък твърди: Властта е на раменете на родилия се Младенец, “и ще Му дадат име: Чуден, Съветник, Бог крепък, Отец на вечността, на мира” (9:10) и др.

Историческият момент е бил такъв, щото пророк Агей е трябвало да утеши и насърчи своя народ, да предскаже на народа Божи щастие и благословия в бъдеще. Негови предшественици достатъчно са пророкували за нещастни дни, за разрушение и гибел, напр. Ам. 4:11, Ис.

1:7, Йерем. 20:16 и др. В тия думи на пророка се крие дълбока мисъл и се напомня за историческия факт, че Божието управление в бъдеще ще става чрез потомък от Давидовия род. Ясно е, че става дума за месиянските времена. Затова тук Зоровавел не е само обикновен управител на народа, а като потомък на Давида, той е и предобраз на Месия. Защото събитията, за които се говори в 22 и 23 стих не са приложими към Зоровавел и неговото време. Господ чрез устата на пророка казва: “Ще разтърся небе и земя” (21 ст.). Към тия думи в славянския текст са прибавени и още: “и моремъ и сешею”, **kai; thn qalvassan kai; uhř xhran**, както е на гръцки. След това: “Ще срутят престоли на царства и ще изтребят силата на царствата езически...” (22 ст.). “В оня ден, казва Господ Саваот, ще те взема Зоровавеле, сине салатиилев, рабе мой, казва Господ, и ще те държа като печат, защото те избрах, казва Господ Саваот” (23 ст.).

Кога е станало разтърсване на небето и земята, на моретата и сушата и срутване престоли на царства? Такива универсални сътресения са станали при доваждане на Господ Иисус Христос, такива събития според бл. Йероним ще станат и през второто пришествие на Спасителя. Евангелската проповед наистина разтърси света. Еврейският глагол *raash*, както е употребен тук в хифилна форма, има значение на силно, поголовно разтърсване. Ясно е, че събитията, за които говори тук Агей, имат по-универсално естество и са свързани с царството Христово, тогава, когато средствата за война ще се унищожат и “ще преобърна (*хафахти*) колесници и седещите на тях”, казва Господ (22 ст.). В оня ден заровавел ще бъде “като печат” на Господ, когото Той избра. На еврейски *кахотам*, на гръцки **w syragida**, по-скоро значи пръстен с печат (Siegelring), който се носел на пръстите или се окачвал с верижка на шията, и не е бил толкова вещ за украса, а всякога се считал като знак за достойнство, власт, нещо неотнимаемо, много ценно и важно по значение. Такива печати носили на Изток царете е техни пълномощници (срв. Бит. 41:42; Ест. 3:10; Йерем. 22:24; Пес. на Песн. 8:6; Сир. 49:13).

Така че, когато Сам Господ казва, че направил Зоровавел печат, това значи издигнал го до високо достойнство, дал му власт и го направил Свой избраник за най-тясно общение със Себе Си. Но може ли всичко това да се отнася до Зоровавел? Ако това се казва за Зоровавел, то е затова, защото в очите на порока той е бил предобраз на Христос, за Когото само може да се каже, че Той е бил от вечност избран и възлюбен от Отца Си.

На края трябва да се обясни и славянския израз: “вонже основася церковь Господня” ((19)18). Тук думата “церковь”, не трябва да се разбира в абстрактен, християнски смисъл. Тук тя има значение на ръкотворен храм, както е на еврейски *хехал* и на гръцки **naou** (18 ст.)

Така че, ако бъде правилно изтълкувана книгата Пророк Агей, тя ще ни обогати с конкретно богословски знания и ще се отстранят известни недоумения и някои погрешни схващания на отрицателната критика.